

NÄKÖKULMIA VIITTOMAKIELEEN

Anja Malm (toim.) *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura 2000. 229 s. ISBN 95 1-792-077-6.

V *iittomakieliset Suomessa* kuvaa viittomakielisiä ihmisiä ja viittomakielen kielitieteellistä tutkimusta. Kirjan kohde-ryhmäksi mainitaan muun muassa kuurojen lasten kuulevat vanhemmat, ja sitä suositellaan oppikirjaksi viittomakielen tulkkien koulutukseen, yliopiston kielitieteen luennoille, sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksiin sekä kaikille suomalaisille viittomakieltä opiskeleville. Kirja on tervetullut uutuuksena, koska viittomakielestä ja sen tutkimuksesta ei juuri ole aikaisempaa suomenkielistä kirjallisuutta lukuun ottamatta Eino Savi-saaren ja Antti Vanteen kirjaa *Viittomakieli* vuodelta 1979.

Kirjassa lähestytään viittomakielen käyttäjiä kulttuurivähemmistönä, ei kuuloaistin puutteesta kärsivänä vammaisryhmänä. Sisällöltään kirja jakautuu selkeästi kahteen osaan. Alussa kuvaillaan viittomakieltä yleisesti ja historiallisesti. Jälkimmäisessä osassa tarkastellaan viittomakieltä kielenä kielitieteellisestä näkökulmasta. Sisältö koostuu viidestä pääotsakkeesta. Johdannossa kuvataan, millaista suomalainen viittomakieli on. Toinen kokonaisuus käsittelee viittomakielen ja kuurojen yhdistyksen his-

toriaa Suomessa. Lapsen viittomakielen omaksumisesta on oma lyhyt kokonaisuutensa, ja elämästä viittomakielisenä erilaisissa perheissä kertoo kuusi eri kirjoittajaa. Kirjan kielitieteellisessä osassa kuvataan viittomakielen lauseoppia ja rakennetta. Käsittelemme kirjan sisältöä edellä mainitun jäsenyyksen mukaan.

Kirjan varsin laajan johdanto-osan (ANJA MALM ja JAN-OLA ÖSTMAN, 26 sivua) otsikkona on *Viittomakieliset ja heidän kielensä*. Artikkelissa pyritään aluksi määrittämään kieli käsitteenä. Määrittelyssä ei tosin mainita kielen ja ajattelun suhdetta, vaan kieltä käsitellään ennemminkin viestintävälineenä (puhuttu tai viitottu). Kieltähän katsotaan olevan myös ihmisillä, jotka jäsenävät maailmaa tilannemuistin (ns. skriptien; ks. esim. Baddeley 1991: 344) avulla.

Seuraavaksi kirjoittajat sivuavat kuulovammaisuuden terminologiaa, jossa on pitkään vallinnut sulava sekaannus. Ulkomaisessa kirjallisuudessa kuuro (engl. *deaf*) voi tarkoittaa sekä huonokuuloista että kuuroa henkilöä. Kuuromyönteistä viittomakieliseksi -kappaleessa kirjoittajat tarkastelevat termien kuuro ja viittomakielinen valintaa

eettiseltä, juridiselta ja kielitieteelliseltä kannalta. Kuulovammainen, huonokuuloinen, kuulovikainen ja kuuro -termejä on ollut aina vaikeata määritellä, koska jokainen näistä sisältää tunnepitoisia arvolatauksia, ja ne voidaan siten tulkita loukkaaviksi käyttökontekstista riippuen. Kirjoittajat ja myöhemmin myös MARKKU JOKINEN omassa artikkelissaan ehdottavatkin käyttöön otettavaksi termiä *viittomakielinen*, joka ei ota kantaa aistitoimintoihin, joskin termin *kuuro* käyttö on kirjoittajien mukaan yhtä lailla eettisesti perusteltavissa.

Johdannossa kirjoittajat myös rajaavat, mitä viittomakieli on ja mitä se ei ole. Luonnollisten kielten ominaisuuksia sekä puhutussa että viittomakielessä ovat sopimuksenvaraisuus ja produktiivisuus ja se, että ne ovat syntyneet tarpeesta ja että niillä on äidinkielen asema. Kirjoittajat rinnastavat viittomakielen piirteet näihin luonnollisten kielten ominaisuuksiin ja perustelevat siten viittomakielen asemaa itsenäisenä kielenä. Keskustelu siitä, mitä viittomakieli ei ole, tuntuu erityisen tarpeelliselta, sillä ainakin jokapäiväisessä keskustelussa viitottu puhe ja viittomakieli sekoittuvat. Monissa populaarikirjoituksissa ja -ohjelmissa tukiviittomien käytöstä kommunikoinnin tukena (esimerkiksi autististen lasten ja Down-lasten kommunikaatiossa) käytetään termiä viittomakieli. Kirjoittajat rajaavatkin viittomakielestä pois pelkästään sormiaakkosilla viestinnän, tarkan vastaavuuden puhuttuun kieleen (viitotun puheen) ja viittomakielten kansainvälisen samanlaisuuden. He päättävät lukunsa viittomakielen ominaispiirteiden esittelyyn, joka olisi voinut tässä yhteydessä jäädä hiukan tiivistetyimmäksi, koska teksti on osin päällekkäinen kirjan kielitieteellisen osuuden kanssa.

Viittomakielen historiallisen katsauksen aloittavat PÄIVI RAINÖN kuvaus Carl Oscar Malmista, suomalaisen viittomakielen isästä, ja kuurojen yhdistystoiminnan syn-

tyä kuvaava BIRGITTA WALLVIKIN artikkeli. Viittomakielisten seurakuntatoiminnan historiaa selostaa pastori HANNU HONKKILA. Viittomakielen lainsäädännöllisen aseman kehittyminen on ollut vilkasta vasta 1990-luvulta lähtien, ja vuonna 1995 perustuslaissa taatiin sen oikeudellinen asema, mistä PÄIVI LAPPI kirjoittaa omassa esityksessään.

Markku Jokisen artikkelissa Kuurojen oma maailma — kuurous kielenä ja kulttuurina selvitetään eri tavoin viittomakieltä käyttäviä ryhmiä. Ryhmittely selkiyttää viittomakieltä opiskelevia kuulevia ihmisiä löytämään paikkansa viittomakieltä käyttävien joukossa. Toinen osa Jokisen artikkelia käsittelee kuurojen kulttuurin piirteitä. Eri määritelmien perusteella jää pohtimaan uudelleen termien viittomakielinen ja kuuro identtisyttä. Kuurojen yhteisön jäsenyys yhdysvaltalaisen viittomakielen tutkijoiden Carol Bakerin ja Dennis Cokleyn mukaan edellyttää kuulon puuttumista, tarvetta yhteyteen samankaltaisten kanssa, viittomakielisyyttä ja aktiivista kuurojen asioiden ajamista. Jokinen jatkaa kuitenkin, ettei kuulon määrällä loppujen lopuksi ole merkitystä. Tämä on tärkeä huomio ajattelun esimerkiksi vaikeasti kuulovammaisia kuulokojeen käyttäjiä, jotka hyötyvät myös kuulostaan kuulevien kanssa kommunikoidessaan.

Jokinen kuvaa viittomakielisen yhteisön ytimen muodostumista tarkemmin ottaen kolmesta ryhmästä. Näitä ovat kuurot, joilla on kuurot vanhemmat, kuurojen vanhempien kuulevat lapset (tai lapset, joilla on kuuro, vanhempi sisarus) sekä kuurot, joilla on kuulevat vanhemmat. Enemmistö viittomakielisistä kuuluu jälkimmäiseen ryhmään. Jokinen tarkastelee kuurojen ryhmää myös eri tieteenaloista käsin. Näitä ovat sosiokulttuurinen, kliinisi-patologinen ja antropologinen viitekehys. Vähiten kuurojen maailmassa on tilaa kliinisi-patologiselle lähestymistavalle, joiden edustajia ovat pää-

osin kaikki terveydenhuollon kuntouttajat. Oman pienen tarkastelukulmansa on saanut kuurojen tarkastelu etnisenä ryhmänä. Lukijalle artikkelista hahmottuu esille viittomakielen ja puhekielen vastakkainasettelu kuurojen maailmassa. Vastakkainasettelun sijaan voisi ehkä herätellä keskustelua myös siitä, miten viittomakielisistä henkilöistä kehittyä kaksikielisiä (viittomakieltä ja kirjoitettua puhekieltä hallitsevia) ja niin halutessaan myös puhumisen taitoja hallitsevia. Paljon parjattu kokleaimplanti (sisäkorvaistute), joka usein koetaan hyökkäykseenä kuuroutta kohtaan, voitaisiin mahdollisesti hahmottaa myös yhtenä vaihtoehtona kohti kaksikielisyttä.

Kuurojen asemaa vähemmistönä Jokinen kuvaa provosoivasti nostoen esiin räikeät voimakeinot (vankeus, kidutus, tappaminen), joiden suoranaisesti kohteeksi vähemmistöt, kuten kuurot henkilöt, tuskin ovat keskiajan jälkeen joutuneet. Lainsäädännölliset, kielen asemaa yhteiskunnan eri sektoreilla säätelevät lait sen sijaan vaikuttavat tänäkin päivänä suoraan kuurojen ja viittomakielen asemaan. Asenteita enemmän ongelma saattaa piillä siinä, ettei koulutettua, viittomakieltä taitavaa henkilöstöä vielä riitä päiväkoteihin ja kouluihin, kuten Lappikin artikkelissaan toteaa. Siten Jokinen on täsmälleen oikeassa korostaessaan viittomakielisten lasten oikeutta homogeenisiin opetusryhmiin ja korkeatasoiseen opetukseen (ks. myös Stolt 2000).

Kirjan kolmas kokonaisuus »Lapset» koostuu vain kahdesta artikkelista. Osuus on yllättävän niukka, jos kirja on kohdenettu myös kuurojen lasten kuuleville vanhemmille. Lastenpsykiatri JARI SINKKONEN käsittelee viittomakielen merkitystä kuuron lapsen elämässä. Aluksi hän kuvaa yleisellä tasolla lapsen esikielillisen kommunikoinnin ja kiintymyssuhteen muodostumisen merkitystä minäkuvan ja kielen kehitykselle. Kiinnittymisen ja sille perustuvan

kiintymyssuhteen problematisointi antaa ajateltavaa lukijalle, vaikka kuuron lapsen kiintymyssuhteiden kehittymisestä todetaankin olevan niukanlaisesti tutkimusta. Kysymykseksi jää, millä tavoin kuuleva vanhempi voi antaa kuuroille lapselleen kiintymyssuhteen kehittymisen edellyttämää oikeaa ja johdonmukaista tietoa, kun hän itse ei osaa viittomakieltä eikä lapsi voi kuulla hänen puhettaan. Kuulevien vanhempien ja heidän lastensa viittomakielen kehitys poikkeaaakin tässä kuurojen vanhempien perheiden kielimallista; vanhemmat opettelevat viittomakieltä vieraana kielenään samalla kun heidän pienen lapsensa pitäisi oppia se äidinkielenään.

Sinkkonen jatkaa lapsen kommunikaatiomuodon valinnasta. Hän toteaa, että lapsen kuulovamman toteamisen aikaan surun ja kriisin keskellä eläville kuuleville vanhemmille annetaan usein ristiriitaista informaatiota lapsen kielellisen kehityksen mahdollisuuksista. Sinkkonen painottaa lapsen kielen valinnassa perheiden erilaisuutta ja kaikkien asiantuntijoiden neutraalia roolia tiedonjakajina. Korostaessaan leikkiä ja lapselle luontaisten, jokapäiväisten toimintojen merkitystä kielellisen kehityksen välineenä Sinkkonen samalla kritisoi kuulovammaisen lapsen jatkuvaa opettamista. Tämän päivän puheterapeuttien ja kuntouttajien ajattelutapa yksilöstä oppijana on toki jo muuttunut behavioristisesta käsityksestä konstruktivistiseksi.

Kuulevien lasten puhekielen kehityksestä tiedetään paljon, mutta kuurojen lasten viittomakielen kehityksen vaiheista ei juuri ole edes kansainvälistä tutkimusta. RITVA TAKKISEN tutkimustyö ja hänen artikkelinsa viittomakielisen lapsen fonologisesta ja kieliopillisesta kehityksestä on tärkeä ja uraauurtava. Aluksi Takkinen valaisee kielenomaksumisen biologisia perusteita. Hän viittaa Chomskyyyn, jonka mukaan lapsella jo syntyessään on universaali kieli-

oppi, jonka avulla kielenomaksuminen tapahtuu. Teoria on kylläkin saanut runsaasti kritiikkiä lapsen kielen tutkijoilta (esim. Plunkett 1995, Ochs ja Schieffelin 1995). Takkinen kuvaa normaalin vuorovaikutuksen syntymistä kuulevissa ja kuuroissa perheissä, mutta ei ota kantaa siihen, miten kuuron lapsen ja kuulevien vanhempien vuorovaikutus kehittyy. Sinkkoson tavoin hänkin toteaa, ettei kuuron lapsen kielellinen ympäristö aina ole viittomakielinen. Suomalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että jos noin vuoden ikäiselle tai sitä pienemmälle lapselle aletaan viittoa, viittomakieli alkaa kehittyä tavalliseen tapaan. Vaikka kuuron lapsen luontaisin keino kommunikoida on viittomakieli, sen opettelu kuulevassa perheessä ei ole ongelmatonta, koska vanhemmat alkavat opetella viittomakieltä usein vasta silloin kun lapsi on jo noin kaksivuotias. Lapsen vaikea kuulevampi olisi ihanteellista diagnosoida mahdollisimman varhain (ks. esim. Yoshinaga-Itano ym. 1998), mutta pienen lapsen kuulokyvyn luotettava määrittäminen on mutkikasta (ks. esim. Jauhiainen 2000). Aikuisen tehtävä on houkutellessa lapsen kielellistä kehitystä aina ylemmälle asteelle (ks. Launonen ja Lonka 2000), mutta diagnoosin viivästyessä on jo ohitettu vaiheet, joita nykytutkimus pitää kielenkehityksen tärkeinä peruselementteinä.

Kirjan neljäs kokonaisuus koostuu kuuden eri-ikäisen ja erilaisissa perhetaustoisissa elävän viittomakielisen henkilön kiinnostavista elämäntarinoista ja suhteesta viittomakieleen. Nuorin kirjoittajista on noin 30-vuotias. Suhtautuminen viittomakieleen on 1940–70-luvuilta muuttunut, joten nämä kertomukset kertovat viittomakielen historiaa. Kuulevia vanhempia ajatellen täydentävä näkökulma olisi ollut esimerkiksi 1990-luvun kokemus kuulevan vanhemman viittomakielen oppimisesta kuuron lapsen kanssa.

Kirjan viides kokonaisuus on vaikeatajuisempaa alkuosaan verrattuna; kirjoittajat ovat oman alansa asiantuntijoita. Tästä kokonaisuudesta hyötyvätkin enemmän henkilöt, joilla on jonkin verran kielitieteellisiä perusopintoja ja aikaisempaa viittomakielen tuntemusta. Heille artikkelit antavat mielenkiintoista tietoa viittomakielen lauseopista ja rakenteesta. Samalla puhekielessä usein vain ilmaan jäänyt lause »viittomakielen rikkaudesta» avautuu erinomaisella tavalla. Suomalaisen viittomakielen lauseoppia kuvaa TERHI RISSANEN. Hän johdattaa lukijan tavallisimmista lauseopin lähestymistavoista temaattiseen lähestymistapaan. Lukuisilla hyvillä esimerkeillä havainnollistetaan teeman ja reeman rakennemalleja viittomakielessä; samalla kirjoittaja vertaa niitä suomen kieleen.

Viittoman rakennetta taas kuvaa lukuisin esimerkein LEENA SAVOLAINEN. Hän aloittaa täsmentämällä viittomakielen käsitteitä ja rinnastuksia puhuttuun kieleen. Jotkut tutkijat vierastavat fonetiikkaa viittomakielen terminä. Sehän tarkkaan ottaen kuvaa äänteiden tuottamista ja fonaatiota. Viittomakielelle ei kuitenkaan näytä, ihme kyllä, helposti löytyvän kokonaan omaa termistöä. Savolainen jatkaa viittomakielen muistiinmerkitsemistavoista, joista ensiarvoisena hän pitää elävää kuvaa. Kuviin ja piirroksiin verrattuna saadaan tällä tavoin havainnollistettua viittoman liike, joka ei aina hahmotu viittomakielen opiskelijalle. Savolaisen mukaan verraten uusi, tutkimuksessa käytetty viittoman kuvaustapa on glossi, (viittoman merkitseminen peruserkitystä vastaavalla sanalla), johon on lisätty erilaisin merkein tietoa muun muassa käsimuodosta, artikulaatiopaikasta ja liikkeestä. Viittomakieltä pystytään myös tallentamaan kirjoitusjärjestelmillä, joita kirjoittaja esittelee kolme. Näitä on käytetty tutkimuksessa ja jonkin verran ilmeisesti viittomakielen opetuksessakin. Järjestelmät

vaikuttavat ensi näkemältä vaikeilta hahmottaa, vaikka niissä onkin ikonisia piirteitä, erityisesti HamNoSys-systeemissä.

Vähemmistönä vähemmistössä -artikkelissa KARIN HOYER kuvaa ruotsinkielisten viittomakielisten ihmisten kieltä. Hän pohdii, onko suomenruotsalainen viittomakieli oma kielensä vai suomalaisen viittomakielien varieteetti. Artikkelista käy hyvin selville suomenruotsalaisten erityinen asema tässäkin kysymyksessä. Vaikka viittomakielien historialliset lähtökohdat painottuvat Suomessa ruotsinkieliselle puolelle, kirjoittajalla on erityinen huoli suomenruotsalaisten viittomakielisten kielen säilymisestä ja lasten koulunkäynnistä. Kirjan ainutta viittomakieltä käyttävää erityisryhmää, kuurosokeita, kuvaa JOHANNA MESCH. Kun koko kirjassa muutoin puhutaan viittomakielien visuaalisuudesta, joudutaan viittomakieltä pohtimaan nyt taktiillisena: esimerkiksi kasvosiinaalit jäävät pois. Tämä viittomakielien muunnos koskee 750 henkilöä, joista sata on lapsia. Kuurosokeiden viittomakielestä Mesch on väitöskirjassaan tutkinut kuurosokeiden keskusteluasentoja, viittoman rakennetta taktiillisessa muodossa, vuorovaihdon säätelyä, palautteen antamista ja merkitsemistä.

Kirjan näkökulma korostaa siis viittomakielien käyttäjiä kulttuurivähemmistönä, ei vammaisryhmänä. Kirjassa on paljon keskustelua kuulevien ja kuurojen kommunikointimuurista (ks. myös Jacobsson 2000), asenteellisesta suhtautumisesta viittomakieleen ja siitä, että kuulevat kokevat ahdistusta kommunikointikumppanin kuulon puuttumisesta. Luulen kuitenkin, että pikemminkin on kyse hämmennyneisyydestä erilaisen kommunikointitavan vuoksi. 2000-luvulla olisi tarpeen suunnata tulevaisuuteen: edessä on suuria koulutuksellisia ja opetusmenetelmällisiä haasteita. Tieto, jota nykyään on saatavissa viittomakielestä, auttaisi varmasti myös kuulevien ihmis-

ten viittomakielien opiskelua. Kirjan ilmestymisen aikoihin Helsingin Sanomissa esitettiin kritiikkiä koulunkäynnin osuuden jättämisestä pois kirjasta. Kritiikki on vanhempia ajatellen aiheellista, ja aihe olisi sopinut oikein hyvin lasten osuuteen. Tähän kirjaan ei ole myöskään mahtunut pohdintaa siitä, miten erilaiset ihmiset oppivat viittomakieltä ja hallitsivat sitä. On erittäin todennäköistä, että viittomakielistenkin ryhmän sisällä on erityisryhmiä, jotka vaativat vielä huomiota (esimerkiksi lapset, joilla on oppimisvaikeuksia, dysfasiaa jne.). Ehkä heistä ja heidän opetuksestaan kirjoitetaan lähitulevaisuudessa oma kirjansa. Tämä kirja on merkittävä avaus mutta kaipaava seuraajakseen toista kirjaa, jossa edellä mainittuja aspekteja voitaisiin enemmän käsitellä.

Mielenkiintoisuudestaan huolimatta kirjan rakenne on sikäli epätasapainoinen, että loppuosan kielitieteellinen osuus on maallikkolukijoille todennäköisesti vaikeasti hahmottuva. Lukijaa kiusaa pari pientä toimituksellista seikkaa. Johdantotekstissä ei kerrota, ettei teksteissä käytetä viittauksia; tekstien välisiä sisäisiä viittauksia on käytetty joissakin artikkeleissa, joistakin ne puuttuvat. Toiseksi artikkeleiden lopussa olevat kirjallisuusluettelot ovat osin puutteellisia ja eri tavoin toteutettuja. Kirjan ulkoasu puolestaan on erittäin selkeä ja kuvat avaavat viittomakielien saloja hyvin. Myöskin historiaosuuden kuvat antavat kirjaan väriä viittomakielien kehityksen keshenkilöistä. ■

EILA LONKA

Sähköposti: eila.lonka@helsinki.fi

LÄHTEET

BADDELEY, ALAN 1991: *Human memory, theory and practice*. Hove: LEA.

JACOBSSON, KATARINA 2000: *Retoriska strider*. Sociologisk avhandling. Lund:

▷

- Palmkrons förlag.
- JAUHAINEN, TAPANI 2000: Lasten kuulon tutkiminen. – Eila Lonka & Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka (toim.), *Kuulon ja kielen kuntoutus — vuorovaikutuksesta kommunikointiin* s. 89–100. Helsinki: Palmenia.
- LAUNONEN, KAISA – LONKA, EILA 2000: Puhetta edeltävän kommunikoinnin kehitys ja sen tukeminen. – Eila Lonka & Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka (toim.), *Kuulon ja kielen kuntoutus — vuorovaikutuksesta kommunikointiin* s. 15–34. Helsinki: Palmenia.
- OCHS, ELINOR – SCHIEFFELIN, BAMBI 1995: The impact of language socialization on grammatical development. – Paul Fletcher & Brian MacWhinney (toim.), *The handbook of child language* s. 73–94. Oxford: Blackwell.
- PLUNKETT, KIM 1995: Connectionist approaches to language acquisition. – Paul Fletcher & Brian MacWhinney (toim.), *The handbook of child language* s. 36–72. Oxford: Blackwell.
- SAVISAARI, EINO – VANNE, ANTTI 1979: *Viitotomakieli. Johdatus kielen olemukseen ja käyttöön*. Helsinki: Gaudeamus.
- STOLT, SUVI 2000: Kuuron lapsen kaksikielisyyden tukeminen. – Eila Lonka & Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka (toim.), *Kuulon ja kielen kuntoutus — vuorovaikutuksesta kommunikointiin* s. 159–176. Helsinki: Palmenia.
- YOSHINAGA-ITANO, C. – SEDEY, A. – COULTER, D. K. – MEHL, A. L. 1998: Language of early- and late-identified children with hearing loss. – *Pediatrics* 102 s. 1161–1171.